

PROGRAM I ROZWÓJ ORGANIZACYJNY UKRAIŃSKIEGO NARODOWO-DEMOKRATYCZNEGO ZJEDNOCZENIA (UNDO) W LATACH 1925–1928

Mirosław Szumiło

Instytut Historii
Zakład Historii Społecznej XX wieku
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Streszczenie. Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (UNDO) było najsilniejszą ukraińską partią polityczną działającą na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej. Powstało w lipcu 1925 r. z połączenia Ukraińskiej Ludowej Partii Pracy (UNTP) i Ukraińskiej Partii Pracy Narodowej (UPNR). Program przyjęty przez drugi zjazd UNDO w listopadzie 1926 r. opierał się na założeniu, że najlepszym rozwiązaniem dla Ukraińców w Polsce jest „wiarą we własne siły narodu”. Ustrój polityczny przyszłego niepodległego państwa ukraińskiego miała stanowić demokracja parlamentarna. Zapowiadano podział ziemi z majątków obszarniczych pomiędzy ukraińskich chłopów bez odszkodowania dla właścicieli ziemskich. Najwyższym organem władzy w partii był Zjazd Ludowy, odbywający się co 2 lata. Zjazd wybierał Centralny Komitet, którego pracą kierowało Prezydium. Pierwszym przewodniczącym UNDO został Dmytro Lewicki. Liderzy partii podkreślali konieczność konsolidacji ruchu ukraińskiego w Polsce na płaszczyźnie narodowej ponad podziałami klasowymi. UNDO objęło swoimi wpływami wszystkie dziedziny ukraińskiego życia społecznego w Galicji Wschodniej: towarzystwa kulturalno-oświatowe, samorządy, instytucje spółdzielcze i kredytowe. Rezultatem tych działań było uzyskanie w wyborach parlamentarnych 1928 r. 23 miejsc w Sejmie i 9 w Senacie.

Słowa kluczowe: Galicja Wschodnia, ukraiński ruch narodowy, stosunki polsko-ukraińskie

Najsilniejszą ukraińską partią polityczną działającą na obszarze Drugiej Rzeczypospolitej było niewątpliwie Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (Ukrajinske Nacionalno-Demokratyczne Objednannia – UNDO). Utworzone w 1925 r. ugrupowanie było, pod względem ideologicznym i organizacyjnym, faktycznym przedłużeniem założonej w 1899 r. Ukraińskiej Partii Narodowo-Demokratycznej (UNDP), która od 1919 r. działała pod zmienioną nazwą jako Ukraińska Ludowa Partia Pracy (Ukrajinska Narodno-Trudowa Partija – UNTP).

Ruch narodowo-demokratyczny na początku XX stulecia zdominował życie polityczne i społeczne Ukraińców w Galicji. Politycy UNDP byli głównymi przedstawicielami narodu ukraińskiego wobec władz austriackich w Wiedniu i polskiej administracji autonomicznej. W roku 1918 tworzyli struktury władzy Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej. Rozpad Austro-Węgier i klęska

w walce o niepodległość postawiły ich w sytuacji, do której byli zupełnie nieprzygotowani. Po decyzji Rady Ambasadorów z 15 marca 1923 r., przynajmniej w Polsce pełne prawa do Galicji Wschodniej, partia uległa rozbiciu na trzy zwalczające się grupy, reprezentujące różne orientacje polityczne. W wyniku ponownej konsolidacji sił powstało UNDO. Przed tym ugrupowaniem pojawiły się dwa zasadnicze wyzwania: opracowanie nowego programu i umocnienie wpływów w społeczeństwie.

W niniejszym artykule postaram się zwięźle przedstawić proces kształtowania założeń programowych UNDO i tworzenia struktur organizacyjnych partii w terenie oraz podziały wewnętrzne w kierownictwie ugrupowania w latach 1925–1928. Nie pominięto przy tym stanowiska UNDO wobec polityki państwa polskiego. Kończącą cezurę chronologiczną stanowi rok 1928, kiedy to po sukcesie odniesionym w wyborach parlamentarnych partia stanęła u szczytu swej potęgi.

UNTP od 1919 r. stała na stanowisku negacji państwowości polskiej na terenie Galicji Wschodniej. Po wspomnianej już decyzji Rady Ambasadorów państw Ententy z 15 marca 1923 r. Doszło do rozłamu w szeregach partii. W kierownictwie przewagę uzyskali zwolennicy „polityki realnej”, uchwalając program autonomii terytorialnej w ramach państwa polskiego¹. Przeciwnicy tej koncepcji powołali do życia tzw. Niezależną grupę UNTP (określaną też jako lewica UNTP), która przyjęła wówczas orientację „radiafilską”. Procesy ukraińzacji na Ukrainie Radzieckiej postrzegano jako etap do zbudowania niezależnego państwa i podstawę do walki z „polską okupacją”². Opozycjoniści w wyniku intensywnej kampanii przeciwko liderom partii, już po kilku miesiącach opanowali jej organy kierownicze. Część działaczy UNTP, przeważnie z młodszego pokolenia, porzuciła partię i utworzyła Ukraińską Partię Pracy Narodowej (Ukrajinska Partija Nacionalnoji Roboty – UPRN). Dążyła ona do utworzenia zjednoczonego państwa ukraińskiego opartego wyłącznie „na własnych siłach”³.

Latem 1924 r. kierownictwo UNTP podjęło działania mające na celu konsolidację ugrupowań stojących na płaszczyźnie narodowej i niepodległościowej. Na początku 1925 r. powołano do życia specjalną komisję konsolidacyjną, do której weszli przedstawiciele UPRN, Narodnego Komitetu UNTP (dawnej „niezależnej grupy”) i opozycyjnej grupy UNTP skupionej wokół dziennika „Diło”. Kluczowym czynnikiem jednoczącym była niewątpliwie negacja „pol-

¹ *Ukrajinska suspilno-polityczna dumka w 20 stolitti. Dokumenty i materijał*, red. T. Hunczak i R. Solczanyk, Monachium 1983, t. 2, s. 88–90; R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 29.

² R. Tomczyk, *UNDO wobec Ukrainy Radzieckiej w latach 1925–1939. Zarys problemu*, „Zustriczi” 1990, nr 1, s. 98.

³ R. Wysocki, *Organizacja Ukraińskich Nacionalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia*, Lublin 2003, s. 55.

skiej władzy okupacyjnej”. Wszystkie grupy za główny cel postawiły sobie „wyzwolenie wszystkich ziem ukraińskich spod panowania obcych i utworzenie Niepodległego Zjednoczonego Państwa Ukraińskiego”⁴.

Utworzone 11 lipca 1925 r. we Lwowie Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie (UNDO) było wcieleniem w życie idei konsolidacji narodowej, lecz już na samym początku wykrystalizowały się w partii trzy rywalizujące ze sobą grupy: 1) tzw. lewica, czyli skupieni wokół tygodnika „Rada” zwolennicy orientacji na Ukrainę Radziecką; 2) centrum – główny trzon partii reprezentujący orientację „na własne siły”; 3) prawica – zwolennicy kompromisu z władzami polskimi. Większość w Centralnym Komitecie i Prezydium CK posiadało centrum, które składało się z byłych członków grupy „Diła” i UPNR. Dymitr Lewicki objął funkcję prezesa UNDO, jego zastępcami byli Kornel Trojan, senator Michał Czerkawski i Hryńko Terszakowec, a sekretarzem generalnym Włodzimierz Celewicz. Pod kontrolą tej grupy znajdowały się organy prasowe – dziennik „Diło”, tygodnik „Swoboda” i półtygodnik „Nowyj Czas”⁵. Tworzący lewicę radianofile, dawni działacze „niezależnej grupy UNTP”, mieli w Prezydium CK dwóch przedstawicieli: Aleksandra Maritzaka i Michała Strutynskiego. Najślabszą była niewątpliwie „orientacja na Polskę”. Jej zwolennicy skupili się wokół tygodnika „Polityka”. Tylko 3 przedstawicieli tej grupy znalazło się w Centralnym Komitecie: Alfred Howykwyc, ks. Damian Łopatyński i Włodzimierz Ochrymowicz. Ich ideowy przywódca Włodzimierz Baczynski od grudnia 1923 r. nie brał aktywnego udziału w życiu politycznym⁶.

Lewica przegrała w walce o władzę w nowym ugrupowaniu, lecz początkowo przeforsowała niemal w całości swoje założenia programowe. Na zjeździe 11 lipca 1925 r. uchwalono tzw. platformę UNDO, na podstawie której miał być później opracowany szczegółowy program⁷. W jednym z punktów platformy zapisano: „choć obecny ustrój Ukrainy Radzieckiej nie pokrywa się z ideologią UNDO, jednakowoż uważamy ją jako etap przejściowy do zjednoczonego niezależnego państwa ukraińskiego, które powstanie pod naporem świadomych mas narodu ukraińskiego”. Oprócz tego uznano za konieczne „istnienie za granicą umandatuwanego przedstawicielstwa ziem zachodnioukraińskich w celu prowadzenia akcji na arenie międzynarodowej” i zapowiedziano dążenie do „przejścia całej ziemi bez wykupu na własność ukraińskiego chłopstwa”⁸.

⁴ Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy we Lwowie (dalej: CDIAU), fond 392., opys 1, sprawa 60, arkusz 1–3.

⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MSW), sygn. 1021 – dopływ, k. 12–13; „Diło” 1925, nr 154, s. 2.

⁶ Ibidem; Derżawnyj Archiw Lwiwskojj Oblasti (dalej: DALO), f. 1, op. 51, spr. 491, ark. 31.

⁷ M. Feliński, *Program polityczny UNDO*, „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 4, s. 385–386.

⁸ Archiwum Biblioteki Narodowej, Archiwum Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki (dalej: ABN, TNTSZ), UNDO (mf 75611), k. 5.

Projekt programu powstał kilka miesięcy później. Przedyskutowano go najpierw na posiedzeniu CK UNDO 24 kwietnia, a następnie przyjęto na naradzie Narodnego Komitetu 13 maja 1926 r. Najwięcej kontrowersji wywołały kwestie stosunku do Ukrainy Radzieckiej i reformy rolnej bez odszkodowania dla właścicieli ziemskich. Ponadto wywiązała się dyskusja wokół problemu: czy program ma być „maksymalny” czy „minimalny”. Zwyciężyła koncepcja programu maksymalnego, dosyć ogólnikowego i nienaruszalnego. Szczegółowe decyzje co do bieżącej taktyki politycznej miały być podejmowane na zjazdach UNDO i modyfikowane zależnie od okoliczności, przy czym nie mogły popadać w sprzeczność z zasadniczymi punktami programu. Organ radianofilów „Rada” dostrzegł w tym duże niebezpieczeństwo dla utrzymania „właściwej” linii politycznej partii w przyszłości, zwłaszcza że w projekcie nie określono dostatecznie jasno stanowiska wobec zaborcy, czyli państwa polskiego: „Przy takim układzie i redakcji programu zwolennicy programu minimalnego będą mieli dużą swobodę w interpretowaniu tego niby maksymalnego programu i mogą z łatwością wykorzystać na swoją korzyść jego elastyczność przy ustalaniu taktyki”⁹.

Ostateczną redakcję programu przyjął II Narodny Zjazd UNDO w dniach 19–20 listopada 1926 r. Na zjeździe doszło do konfrontacji trzech frakcji obecnych w partii. Przywódca „prawicy” W. Baczyński przekonywał o konieczności prowadzenia tzw. realnej polityki w stosunku do Polski, potępiając przy tym dwa zasadnicze błędy z niedalekiej przeszłości: abstynencję wyborczą w 1922 r. i negatywne stanowisko w kwestii utworzenia uniwersytetu ukraińskiego w Krakowie. Jego zwolennicy byli jednak w znikomej mniejszości. W końcu listopada Baczyński wyjechał do Warszawy i przedłożył polskim władzom memoriał z żądaniami „minimum”. 12 grudnia 1926 r. CK UNDO wykluczył go z partii. Jako oficjalną przyczynę podano naruszenie statutu¹⁰. Lewica domagała się na zjeździe wyraźnego określenia stanowiska partii wobec Ukrainy Radzieckiej, która według niej była suwerennym państwem. Reprezentujący centrum Wasyl Mudryj stwierdził w odpowiedzi, że Komunistyczna Partia (bolszewików) Ukrainy to tylko filia partii wszechzwiązkowej, a w jej składzie członkowskim dominują Rosjanie, Ukraińców jest tylko 23%. Tak więc odgórna ukrainizacja to jeden ze środków propagandy komunistycznej¹¹.

Na zjeździe zwyciężyło bezapelacyjnie centrum, toteż skład Prezydium i Centralnego Komitetu nie uległ większym zmianom. W zatwierdzonym programie partii nie znalazły się proponowane przez lewicę zapisy o przedstawicielstwie zagranicznym i o państwowości Ukrainy Radzieckiej. Ponadto uległo pewnemu złagodzeniu stanowisko wobec państwa polskiego. Zyskała poparcie

⁹ „Biuletyn Informacyjny MSW” 1926, nr 94, s. 6–7; nr 95, s. 5; I. Solar, *Ukrajnińskie Nacionalno-Demokratyczne Objednannia: perszjy period dijalnosti (1925–1928)*, Lwów 1995, s. 31.

¹⁰ DALO, f. 1, op. 51, spr. 491, ark. 32; I. Solar, op. cit., s. 34.

¹¹ „Swoboda” 1926, nr 46, s. 4.

orientacja „na własne siły” i praca organiczna – rozbudowa narodowego stanu posiadania tworząca podstawy pod przyszły niepodległy byt¹². Tekst programu był niezwykle skromny pod względem objętości. Składał się ze wstępu i trzech części omawiających kolejno sprawy polityczne, ekonomiczne i społeczne oraz oświatowe. Zgodnie z przyjętym założeniem zawierał tylko podstawowe zasady ideowe i wytyczał główne kierunki działania UNDO.

We wstępie do programu napisano: „Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie łączy w swych szeregach wszystkie warstwy narodu ukraińskiego. Jako partia narodowa podporządkowuje interesom narodu interesy poszczególnych warstw, stanów, jak również poszczególnych ziem”¹³. Przedstawiając się jako partia jedności narodowej UNDO stało wyraźnie na platformie solidaryzmu społecznego. Aleksander Czerkawskij w popularnej broszurze propagandowej stwierdził nawet, że „UNDO nie uznaje istnienia jakichkolwiek klas w narodzie ukraińskim”, gdyż jest on w większości narodem drobnych rolników, a inne „stany i profesje” jak inteligencja, rzemieślnicy i drobni kupcy odgrywają rolę służebną wobec ludu. Na pytanie „czy jest u nas burżuazja?” odpowiedział: „Między Ukraińcami nie ma ani jednego większego fabrykanta, ani jednego znacniejszego kapitalisty bankiera czy kupca, a wśród właścicieli wielkich posiadłości ziemskich znajdziemy zaledwie kilku, których majątki i tak są w większości w parcelacji”¹⁴.

W punkcie pierwszym programu został zapisany podstawowy i zarazem najważniejszy cel działalności partii, tzw. nacjonalny ideał: „Politycznym celem Ukraińskiego Narodowo-Demokratycznego Zjednoczenia jest osiągnięcie utworzenia Zjednoczonego i Niepodległego Demokratycznego Państwa Ukraińskiego i wobec tego partia stoi na stanowisku politycznego samookreślenia narodu ukraińskiego na jego wszystkich ziemiach etnograficznych”.

Państwo uważano za „najwyższą formę organizacji wszystkich duchowych i materialnych sił narodu. Tylko ten naród, który posiada własne państwo, stworzył sobie dobre warunki życia i rozwoju”¹⁵. Zdawano sobie przy tym sprawę z faktu, że budowa własnej państwowości w latach 1918–1919 zakończyła się klęską z powodu niedostatecznego przygotowania narodu pod względem kulturalnym, społecznym i ekonomicznym. Toteż naczelną dyrektywą na teraźniejszość i bliską przyszłość było pomnażanie potencjału narodowego w każdej sferze życia społecznego¹⁶. O własne państwo należało walczyć metodą or-

¹² M. Feliński, *Program polityczny UNDO...*, s. 387.

¹³ „Biuletyn Polityczny” 1927, nr 2/3, s. 397.

¹⁴ O. Czerkawskij, *Czoho chce Ukrajinske Nacionalno-Demokratyczne Objednannia?*, Peremyszl 1927, s. 8–9.

¹⁵ W. Cełewycz, *Narid, nacija, derżawa*, Lwiv 1934, s. 37.

¹⁶ M. Papierzyńska-Turek, *Praca organiczna czy walka? Ukraińska myśl polityczna w II Rzeczypospolitej wobec problemu niepodległości*, „Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU”, T. II, 1995, s. 82.

ganicznego rozwoju narodu we wszystkich dziedzinach życia, a następnie przy odpowiedniej koniunkturze, drogą walki zbrojnej albo i bez niej osiągnąć najwyższy cel¹⁷.

W platformie z 11 lipca 1925 r. i w pierwotnym projekcie programu znajdował się ustęp następującej treści: „Na zachodnioukraińskich ziemiach UNDO będzie urzeczywistniało swe dążenia przy pomocy wszelkich celowych środków walki, w której nie dopuszcza się przyznania obcemu panowaniu na tych ziemiach charakteru prawnego”¹⁸. W ostatecznej redakcji zapisano natomiast: „Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie nie uznaje żadnych aktów międzynarodowych, które powstały wbrew woli narodu i na których mocy dopuszczono do podziału żywego organizmu narodu ukraińskiego i jego terytorium między poszczególne obce narodowo państwa”. Antypolski wydźwięk tego fragmentu był wyraźnie złagodzony w porównaniu z poprzednią propozycją.

Kolejne dwa punkty programu zawierały poglądy stronnictwa na temat zasad ustrojowych państwa. Opowiadano się za rozwiązaniami typowymi dla tradycji demokratycznej i liberalnej: ustrojem konstytucyjno-parlamentarnym, pięcioprzymiotnikowym prawem wyborczym, równouprawnieniem wszystkich obywateli bez różnicy płci, narodowości i wyznania, ochrona własności prywatnej i zabezpieczeniem swobód obywatelskich. W kwestiach społeczno-gospodarczych przeważały jednakże hasła socjalistyczne związane z „walką o ekonomiczne i socjalne wyzwolenie narodu ukraińskiego”.

Szczególłą uwagę zwrócono na problemy rolnictwa, oświadczając: „Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie walczy o wywłaszczenie bez wykupu ziem wielkiej posiadłości i oddanie ich bezrolnym i małorolnym włościanom; o zniesienie kolonizacji ziemi ukraińskiej przez przybyszów; o tworzenie w rolnictwie zdrowych i samowystarczalnych gospodarstw; o oświatę rolniczą i państwową pomoc dla podniesienia stanu rolnictwa”.

Postulat reformy rolnej bez odszkodowania dla właścicieli ziemskich wywołał poważną dyskusję w partii. Zaprotestowali przeciwko niemu działacze o poglądach konserwatywnych i duchowni, gdyż naruszał święte prawo własności. Teofil Okuniewski uznał, że hasłem „ziemia bez wykupu” agituje się młodzież i chłopów do bolszewickiego rozwiązania kwestii agrarnej. D. Lewicki odpowiedział mu: „Właśnie dlatego, że uważamy bolszewików za naszych wrogów, musieliśmy, aby ratować nasze masy od bolszewizmu wysunąć program maksymalny, bo tylko taki może w oczach mas przeciwstawić się bolszewizmowi”. Na użytek opinii publicznej argumentowano, iż wywłaszczenie powinno nastąpić bez wykupu, ponieważ wielkie majątki pochodzą głównie z rabunku dokonanego w dawnych wiekach na narodzie ukraińskim¹⁹. Nie spre-

¹⁷ W. Cełewycz, *op. cit.*, s. 64.

¹⁸ ABN, TNTSZ, UNDO (mf 75611), k. 5.

¹⁹ I. Solar, *op. cit.*, s. 31; O. Czerkawskij, *Ukrajinske Nacionalno-Demokratyczne Objednannia, joho prohrama i taktika*, „Ukrajinskyj Kalendar na 1928 rik”, niepaginowane.

cyzowano dokładnie na czym miałyby polegać pomoc państwowa dla rolnictwa. Poprzez analogię do programu UNDP z 1913 r. możemy domniemywać, że chodziło o oddłużenie gospodarstw chłopskich, przeprowadzenie komasacji i melioracji gruntów, regulację rzek i potoków oraz odpowiednią politykę celną popierającą eksport towarów rolnych²⁰.

Nie pominięto także innych działów gospodarki. W programie podkreślono, iż UNDO „dąży do rozwinięcia przemysłu na ziemiach ukraińskich i do wykorzystania wszystkich naturalnych bogactw ukraińskiej ziemi”. Zapowiedziano przy tym nacjonalizację wielkich zakładów przemysłowych i prawną ochronę robotników przed wyzyskiem. Partia popierała również rozwój rzemiosła i handlu, czyli ukraińskiego mieszczaństwa. Dalekosiężnym celem tych działań była ukrainizacja miast – zorganizowany proces przemieszczania ludności ze wsi do miast, tak aby z czasem uzyskać w nich większość. Szczególną uwagę zwrócono na rozwój ruchu spółdzielczego, który traktowano jako „najlepszą obywatelską szkołę solidarności narodowej”. Cała polityka gospodarcza UNDO zmierzała ku temu, aby Ukraińcy osiągnęli stopień pełnej narodowej samowystarczalności, tzn. zaspokajali wszystkie potrzeby narodowe wyłącznie własnymi środkami²¹.

W kwestiach społecznych stronnictwo zapowiedziało walkę o sprawiedliwy podział ciężarów państwowych – skasowanie podatków pośrednich i zamianę podatków bezpośrednich na progresywno-dochodowe, czyli wprowadzenie progów podatkowych. Ponadto opowiadało się za rozszerzeniem praw pracowników rolnych, przemysłowych i umysłowych, zwłaszcza w dziedzinie ubezpieczeń społecznych.

Ostatnia część programu dotyczyła oświaty i religii. Znalazły się tam postulaty powszechnego dostępu do bezpłatnej szkoły ukraińskiej i pomocy państwowej dla niezamożnej młodzieży. Nie omieszkano też podkreślić, że „przyjmując podstawy chrześcijańskiej moralności jako fundament duchowego rozwoju narodu, partia oświadcza się za prawami greckokatolickiej cerkwi w Galicji Wschodniej i cerkwi prawosławnej na innych ziemiach ukraińskich”.

Jak już wspomniałem, program UNDO miał charakter „maksymalny”. Zawierał tylko ogólne wytyczne, na podstawie których kształtowano bieżącą taktykę polityczną partii. Ponadto był wynikiem kompromisu między różnymi grupami tworzącymi stronnictwo. Z tego względu nie dawał żadnych praktycznych wskazówek co do „technicznej” realizacji jego założeń i nie dostarczał odpowiedzi w wielu szczegółowych kwestiach. Stanowił w gruncie rzeczy tekst propagandowy, skierowany do szeregowych członków partii i potencjalnych wyborców. Chodziło o pozyskanie głosów i poparcia wszystkich warstw

²⁰ S. Baran, *Nasza prohrama i orhanizacija. Prohrama i orhanizacija ukrajinskoji nacionalno-demokratycznej partiji*, Lwów 1913, s. 12.

²¹ O. Czerkawśkyj, *Czoho chce...*, s. 24, 29, 31.

ukraińskiego społeczeństwa: chłopów, robotników, inteligencji, drobnomieszczanstwa. Radykalne postulaty wywłaszczenia wielkiej własności ziemskiej i upaństwowienia przemysłu godziły przede wszystkim w polski stan posiadania, toteż znajdowały żywy oddźwięk w całym społeczeństwie ukraińskim. Jedynym problemem komplikującym sytuację był fakt, iż znaczne obszary ziemi znajdowały się w posiadaniu Kościoła greckokatolickiego, a duchowieństwo odgrywało poważną rolę w życiu narodu.

Podstawowe hasła programowe UNDO – „samostijność” (niepodległość), „sobornosc” (zjednoczenie), nacjonalizacja i wywłaszczenie bez odszkodowania – mogły być zrealizowane tylko w wypadku likwidacji „polskiego panowania” na ziemiach zamieszkałych przez Ukraińców. Tym samym nie miały nic wspólnego ze sferą tzw. realnej polityki. Z pewnością zdawali sobie z tego sprawę czołowi działacze UNDO. Jednakże w wystąpieniach publicznych podkreślali, iż od tych postulatów w żaden sposób odstąpić nie mogą. Taką postawę można tłumaczyć naciskiem ze strony tzw. dołów partyjnych i ukraińskiego społeczeństwa w Galicji. Każda próba prowadzenia rozmów z Polakami była bowiem odbierana jako zdrada narodowa i oznaczała utratę popularności. Trzeba wszakże pamiętać, że atmosfera negacji istniejącego stanu rzeczy (czyli zaprzeczania rzeczywistości) została wytworzona przez polityków UNTP w latach 1919–1923. Społeczeństwo karmiono złudzeniami o rychłym końcu polskich rządów na ziemiach ukraińskich. Te nastroje były podtrzymywane po 1925 r. przez działaczy UNDO.

Uchwalony 13 maja 1926 r. statut organizacyjny UNDO był wzorowany na strukturze organizacyjnej UNTP, z nieznacznymi zmianami w nazwach i liczbie członków poszczególnych organów²². Według niego najwyższą władzę w partii stanowił Narodnyj Zjazd, który miał się zbierać co 2 lata. Zjazd uchwalał i zmieniał program partii, uchwalał taktykę partyjną dla przedstawicieli w parlamencie, wybierał Centralny Komitet w składzie 40 członków i 10 zastępców oraz wysłuchiwał sprawozdań z jego działalności. Co najmniej raz w roku zbierał się Narodnyj Komitet, który zajmował się przede wszystkim uchwalaniem i zmianą statutu organizacyjnego, określaniem taktyki dla partii w okresie między zjazdami i omawianiem działalności stronnictwa. W skład Narodnego Komitetu wchodził Centralny Komitet, 50 członków wybranych przez Narodnyj Zjazd, prezesi organizacji powiatowych i miejskich, reprezentanci UNDO w parlamencie i redaktorzy naczelni czasopism partyjnych²³.

Naczelnym organem wykonawczym partii był Centralny Komitet, który zbierał się na posiedzeniu przynajmniej raz na miesiąc. Kierował on bieżącą działalnością ugrupowania, prowadząc nadzór nad organizacjami powiatowymi

²² „Biuletyn Informacyjny MSW” 1925, nr 27, s. 4.

²³ CDIAU, f. 344, op. 1, spr. 1, ark. 1–2.

i miejskimi, stale nadzorując prasę partyjną, wydając w imieniu UNDO komunikaty i odezwy itp. Prezes CK był zarazem prezesem Narodnego Komitetu i partii. Centralny Komitet wybierał Prezydium partii złożone – oprócz prezesa – z trzech jego zastępców, sekretarza generalnego i jego zastępcy, a także tzw. egzekutywę, w której skład wchodził: członkowie prezydium, dwaj delegaci CK i sekretarze resortowi (skarbnik, spraw zagranicznych, obrony prawnej, prasy i propagandy, spraw ekonomicznych, oświaty, spraw cerkiewnych, organizacji młodzieży i inni – ich liczba była zmienna). Prezydium CK reprezentowało partię na zewnątrz, zaś egzekutywa opracowywała merytorycznie wszystkie sprawy bieżące. Oprócz tego Centralny Komitet utrzymywał dla prowadzenia spraw partyjnych tzw. Narodną Kancelarię (Sekretariat). Przy Kancelarii istniał odrębny wydział Obrony Prawnej mający na celu zbieranie materiałów w sprawie krzywd wyrządzanych ludności ukraińskiej i dostarczanie tejże ludności pomocy prawnej²⁴.

Podstawową strukturę terenową UNDO stanowiły Powiatowe Narodne Komitety złożone z 10 członków i wybierane przez zbierające się corocznie Powiatowe Narodne Zjazdy. Komitety prowadziły ewidencję członków, zbierały tzw. podatek partyjny i starały się rozszerzać wpływy partii na wsi powołując swoich mężów zaufania w poszczególnych miejscowościach. Na podobnych zasadach działały powstające w większych miastach tzw. Narodne Organizacje. Przy Komitetach Powiatowych funkcjonowały Powiatowe Narodne Kancelarie z odpowiednimi oddziałami obrony prawnej. Na najniższym szczeblu organizacyjnym powoływano Gminne Zarządy Partyjne²⁵.

Obowiązki członków UNDO określono w statucie następująco: „Obowiązkiem każdego członka partii jest branie najbardziej czynnego udziału w życiu partyjnym, wpłacanie podatku partyjnego, popieranie partii na każdym kroku słowem i czynem. Członek partii jest obowiązany prenumerować pisma partyjne i nabywać wydawnictwa partyjne. Członek partii powinien być pod każdym względem wzorem obywatela”²⁶. Wysokość podatku partyjnego była uzależniona od pozycji społecznej wpłacającego. W 1933 r. wynosiła 1 zł miesięcznie dla inteligencji, kupców i rzemieślników, a 10–20 groszy dla chłopów i robotników. Chłopi, którzy prenumerowali partyjny tygodnik „Swoboda”, byli zwolnieni z podatku. W rozsyłanych w teren okólnikach kierownictwo UNDO przypominało ponadto, iż każdy członek stronnictwa powinien być aktywny we wszystkich dziedzinach życia narodu, tzn. odpowiednio do swoich sił i zdolności musi pracować w „Proświcie”, kooperatywie, samorządzie itp.²⁷

²⁴ *Ibidem*, ark. 3–4.

²⁵ *Ibidem*, ark. 5–10.

²⁶ *Ibidem*, ark. 11.

²⁷ CDIAU, f. 344, op. 1, spr. 3, ark. 3–4.

W praktyce trudno było wyegzekwować wywiązywanie się członków partii ze wszystkich obowiązków. Wydawnictwa partyjne nie miały zbyt wielu prenumeratorów, a podatek partyjny poza Lwowem rzadko kiedy był wpłacany regularnie. Werbunek nowych członków nie przynosił spodziewanych rezultatów. W 1928 r. W. Celewicz na łamach „Swobody” pisał: „Jest cały szereg osób, które uważają się członkami UNDO, ale tego nie okazują. Partia opiera się przeważnie na sympatykach. W innych narodach jest niewielu bezpartyjnych. Nawet na Słowacji partia ks. Hlinki liczy ponad 150 tys. członków. Sekretariat UNDO od 2 lat prowadzi rejestrację członków, ale do tej pory nasza partia nie liczy ich nawet 10 tysięcy”²⁸. Taki stan rzeczy wynikał głównie z tego, że dominującą postawą wśród ukraińskiej inteligencji zaliczającej się do obozu narodowego była bezpartyjność – „nie mieszanie się do partyjnych sporów”²⁹. Mimo to UNDO dorównywało swoją liczebnością polskim partiom politycznym. Jednocześnie stanowiło rodzaj ponadklasowego ruchu społeczno-politycznego. W 1932 r. na łamach „Nowego Czasu” stwierdzono, iż w UNDO mogą znaleźć schronienie „wszyscy, którzy stoją na platformie narodowej, czyli praktycznie wszyscy Ukraińcy nienależący do innych partii politycznych mogliby się uważać za członków UNDO”³⁰.

Stronictwo wyznaczyło sobie rolę legalnego kierownictwa narodu pozabawionego państwa. Jego rzeczywiste znaczenie w ukraińskim życiu politycznym na terenie byłej Galicji wynikało z 2 zasadniczych powodów: 1) z ideologią i programem UNDO utożsamiało się 3/4 elity społecznej – inteligencja świecka i duchowna, najbardziej aktywna część chłopstwa; 2) pod przemożnym wpływem UNDO znajdowała się zdecydowana większość ukraińskich instytucji gospodarczych i kulturalno-oświatowych. Działacze partii zasiadali w zarządach głównych i powiatowych tych organizacji³¹. Pod względem ideowo-programowym UNDO plasowało się w centrum ukraińskiej sceny politycznej w II Rzeczypospolitej.

Spadek po UNTP, który przejęło UNDO nie wyglądał najlepiej. Z wyjątkiem kilku powiatów praca organizacyjna w terenie znajdowała się w stanie uśpienia. O minionym okresie na łamach „Diła” pisano: „Działalność polityczna polegała przede wszystkim na *zajmowaniu stanowiska* i uchwalaniu rezolucji. Kierownictwo spraw krajowych po 1919 r. główną uwagę zwracało na politykę zewnętrzną, pozostawiając na dalszym planie sprawy wewnętrzne. Politykę wewnętrzną traktowano jako prowizoryczną”. Efektem takiej taktyki były ogrom-

²⁸ W. Celewicz, *Partija i ji czleny*, „Swoboda” 1928, nr 36, s. 1.

²⁹ „Swoboda” 1928, nr 35, s. 1.

³⁰ „Nowyj Czas” 1932, nr 69, s. 1.

³¹ I. Kedryn, *Żyttja-podiji-ludy: spomyny i komentari*, New York 1976, s. 204; R. Tomczyk, *Ewolucja ideowo-taktyczna Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (UNDO) wobec państwa i rządu polskiego w latach 1925–1939*, [w:] *Akcja „Wisła” na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku*, Szczecin 1994, s. 62.

ne zaniedbania w pracy na wsi, z młodzieżą itd.³² Aby zmienić tę niewesołą sytuację partia w pierwszych miesiącach swego istnienia podjęła działania w dwóch kierunkach: 1) stworzenia od podstaw sieci organizacyjnej i rozszerzenie wpływów w instytucjach ekonomicznych; 2) wielkie akcje protestacyjne przeciwko polityce władz polskich w dziedzinie szkolnictwa i osadnictwa³³. Wszystkie te kroki zmierzały do jednego celu: konsolidacji wewnętrznej ugrupowania i budowy zaufania do nowej partii w szerokich warstwach społeczeństwa ukraińskiego.

Intensywna akcja organizacyjna przynosiła bardzo dobre rezultaty. W maju 1926 r. UNDO posiadało już rozbudowane struktury partyjne w 26 powiatach, a w listopadzie tegoż roku w 43 powiatach. Najlepiej zorganizowane było woj. tarnopolskie, gdzie brakowało Narodnego Komitetu tylko w jednym powiecie. Opanowano także 16 powiatów wschodniej części woj. lwowskiego. Nie najlepiej przedstawiała się natomiast sytuacja w woj. stanisławowskim. UNDO objęło tam swoimi wpływami tylko 11 powiatów, w pozostałych 9 dominowała Ukraińska Socjalistyczno-Radykalna Partia (USRP). Specjalną uwagę zwracano na wciąganie kobiet do pracy politycznej. W tym celu przy komitetach powiatowych powstawały koła kobiece³⁴.

Obok niewątpliwych sukcesów odnotowywano także poważne braki w działalności partii: organy prasowe związane z UNDO różniły się znacznie pod względem ideologicznym i taktycznym, program był niedostatecznie opracowany, skład osobowy zawężony do pokolenia starszego i średniego³⁵. Szczególnie dotkliwy był ten ostatni problem. Młodsze pokolenie nie garnęło się do codziennej, legalnej i mało efektywnej pracy organizacyjnej. Wychowane w warunkach wojny i w kulcie poległych bohaterów narodowych było w większości zafascynowane nacjonalistyczną ideologią Dmytra Doncowa. W 1926 r. z połączenia kilku organizacji studenckich i uczniowskich powstał we Lwowie nielegalny Związek Ukraińskiej Młodzieży Narodowej (Sojuz Ukrajinśkoji Nacionalnoji Mołodi – SUNM), który ściśle współpracował z UW³⁶. Konflikt pokoleń i brak organizacji młodzieżowej będzie miał niekorzystny wpływ na działalność UNDO aż do 1939 r.

Niepowodzeniem zakończyła się próba podporządkowania własnym interesom Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. Jesienią 1925 r. liczyła ona 15 posłów i 6 senatorów. Pięciu z nich – Sergiusz Chrucki, Michał Czerkawski,

³² „Biuletyn Informacyjny MSW” 1925, nr 27, s. 4.

³³ „Diło” 1926, nr 6, s. 1.

³⁴ AAN, MSW, sygn. 1021 – dopływ, k. 12; „Diło” 1926, nr 265, s. 4.

³⁵ „Diło” 1926, nr 90, s. 1.

³⁶ J. Radziejowski, *Kształtowanie się oblicza ideowego radykalnego nacjonalizmu ukraińskiego (1917–1939)*, [w:] *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*, pod red. W. Wrzeńskiego, Wrocław 1992, s. 319.

Borys Kozubski, Aleksander Karpiński i Semen Lubarski – wstąpiło do UNDO, ośmiu należało do lewicowego „Sel-Sojuz”. Spośród ośmiu bezpartyjnych większość sympatyzowała z UNDO. Siły były więc wyrównane. 19 listopada 1925 r. odbyły się wybory do prezydium klubu. 12 głosami wybrano Chruckiego, Czerkawskiego i Kozubskiego³⁷. „Sel-Sojuz” rozpoczął wówczas ostrą kontrakcję w celu pozyskania bezpartyjnych. 19 grudnia w ponownym głosowaniu dokonano wyboru prezydium URP w składzie: prezes – Sergiusz Kozicki, zastępcy prezesa – Maksym Czuczma i Sergiusz Nazaruk (wszyscy z „Sel-Sojuz”)³⁸. Odtąd przewagę w klubie posiadało lewe skrzydło.

Znaczny sukces odniesiono natomiast w dwóch akcjach protestacyjnych mających przede wszystkim charakter propagandowy. 26 sierpnia 1925 r. CK UNDO wydał komunikat protestujący przeciwko utrakwizacji szkół ukraińskich, czyli wprowadzaniu w życie ustawy szkolnej z 1924 r.³⁹ Obszerne telegramy w tej sprawie wysłano do Prezydium Sejmu i Sekretariatu Ligi Narodów. Wielkie wiece zorganizowano we Lwowie, Przemyślu i Tarnopolu. Powołano do życia komitety rodzicielskie, które ogłosiły bojkot szkół utrakwistycznych i wniosły około 2000 indywidualnych protestów do Prezydium Rady Ministrów przeciwko nauczaniu historii i geografii w języku polskim. W połowie września rząd odwołał utrakwizację 4 gimnazjów ukraińskich. W dniach 11–18 października 1925 r. miała miejsce kampania przeciwko polskiej kolonizacji i osadnictwu na ziemiach ukraińskich. Odbyło się 48 wielkich wieców protestacyjnych w miastach powiatowych. Powstały „komitety obrony ziemi ojczystej”⁴⁰. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w akcji tej wzięło aktywny udział ponad 10 tysięcy osób⁴¹. W ten sposób UNDO budowało swój wizerunek w społeczeństwie, kreując się na jedynego prawdziwego obrońcę interesów narodu.

Partia szukała także wsparcia dla swej działalności poza granicami państwa polskiego. Zainteresowanie współpracą z UNDO wyraziło Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeszy (Auswärtiges Amt). Dla niemieckiej polityki zagranicznej ukraiński partner był kolejnym cennym czynnikiem destabilizującym sytuację w Polsce. Istnieją dowody na otrzymywanie przez UNDO niemieckich wpłat w wysokości 3000 marek miesięcznie, począwszy od stycznia 1926 r. W 1927 r. Niemcy mieli przekazać odrębną pulę 35 000 marek na wybory samorządowe, zaś w 1928 r. aż 60 000 dolarów na kampanię wyborczą Bloku Mniejszości Narodowych do Sejmu i Senatu⁴².

³⁷ „Biuletyn Informacyjny MSW” 1925, nr 40, s. 4.

³⁸ CDIAU, f. 392, op. 1, spr. 5, ark. 57.

³⁹ Przekształcanie szkół z językiem wykładowym ukraińskim na szkoły dwujęzyczne.

⁴⁰ ABN, TNTSZ, UNDO (mf 75611), k. 13; „Biuletyn Polityczny” 1927, nr 2/3, s. 395; „Diło” 1925, nr 214, s. 1–2.

⁴¹ DALO, f. 1, op. 52, spr. 368, ark. 1.

⁴² W. Benecke, *Polityka Gustawa Stresemanna a mniejszość ukraińska w Rzeczypospolitej Polskiej (1922–1930)*, „Studia Historyczne” 2002, z. 2, s. 186–193.

Przy każdej okazji politycy UNDO starali się eksponować swój absolutnie negatywny stosunek do państwa i społeczeństwa polskiego. 11 kwietnia 1926 r. na mityngu we Lwowie Dymitr Lewicki konstatował: „Obecnie w Polsce mamy tylko jeden wielki front. Na nas idzie cały polski naród, wszystkie jego warstwy i partie polityczne. Polski chłop idzie na naszego chłopca, polski robotnik uciska ukraińskiego robotnika, [...] polski biurokrata ciosa kołki na głowach wszystkich warstw narodu ukraińskiego”⁴³. Takiego nastawienia nie skorygował w żaden sposób zamach majowy Józefa Piłsudskiego, gdyż w UNDO nie pokładano większych nadziei na zmianę polityki władz w stosunku do Ukraińców. Jakby na potwierdzenie tej opinii nowe władze rozwiązały 20 maja 1926 r. posiedzenie Narodnego Komitetu i przeprowadziły rewizję w mieszkaniach jego czołowych działaczy⁴⁴.

Lewica UNDO, która poniosła klęskę na II Narodnym Zjeździe w listopadzie 1926 r., rozpetęła na łamach tygodnika „Rada” intensywną kampanię przeciw władzom partii. Zarzucała im pozornie ukrytą ugodowość względem Polski. Jednocześnie rozpoczęto akcję w kierunku umocnienia swoich wpływów w organizacjach lokalnych. 27 marca 1927 r. „petruszewiczowcy” uzyskali przewagę w Radzie Narodnej Organizacji Ukraińców miasta Lwowa. CK UNDO unieważnił wybór i zawiesił działalność organizacji, po czym reaktywował ją po nowym zebraniu członków lojalnych wobec władz partii. W rezultacie tego starcia oraz pod wpływem Petruszewicza i jego berlińskiego organu „Ukrajński Prapor” doszło do secesji lewicy z UNDO. Rozłamowcy utworzyli 15 maja 1927 r. nowe stronnictwo pod nazwą Ukraińska Partia Pracy (Ukrajńska Partija Praci – UPP). Traktowali oni Ukrainę Radziecką jako podstawę przyszłego zjednoczonego socjalistycznego państwa ukraińskiego, w którym władzę miały sprawować oczywiście „klasy nieposiadające”⁴⁵.

Po wyjściu radianofilów wydawało się, że UNDO będzie już monolitem. Lecz w przeciągu 1927 r. w łonie dawnego centrum wykrystalizowały się dwa kierunki:

1) skupiona wokół półtygodnika „Nowyj Czas” grupa Palijiwa – tzw. nacjonałiści-rewolucjoniści odrzucający wszelki kompromis z Polakami. Tworzyła ją część byłych członków UPNR utrzymująca bliskie stosunki z podziemiem zbrojnym.

2) bardziej umiarkowana większość Centralnego Komitetu – przeważnie starsi wiekiem działacze społeczni i polityczni. Od grupy Palijiwa różnili się głównie pod względem taktyki. Dopuszczali mianowicie nawiązywanie koniecznych rozmów ze społeczeństwem i władzami polskimi⁴⁶.

⁴³ DALO, f. 11, op. 29, spr. 2, ark. 5.

⁴⁴ I. Fedyk, *UNDO, OUN: stawлення do Polszczy*, Lwów 1998, s. 12.

⁴⁵ AAN, MSW, sygn. 1021 – dopływ, k. 41, 71; „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 2, s. 157; nr 3, s. 279.

⁴⁶ AAN, MSW, sygn. 1021 – dopływ, k. 167.

Wśród tych ostatnich znajdowali się także nieliczni „ugodowcy” z dawnej grupy Baczyńskiego. We Lwowie funkcjonowała tzw. magistracka grupa, do której wchodził: Mikołaj Zajaczkowski – dyr. „Narodnej Torhowli”, A. Horykowycz – dyr. Towarzystwa Parcelacyjnego „Zemla”, inż. Julian Mudrak – radny miejski i ks. kanonik D. Łopatyński. Nie przejawiali oni większej aktywności politycznej, koncentrując się na działalności społecznej i samorządowej oraz utrzymując osobiste związki z Polakami⁴⁷.

Na przeciwnym biegunie znajdowali się w UNDO Dmytro Palijiw, Włodzimierz Celewicz i Lubomyr Makaruszka – członkowie Komendy Krajowej UWO. Ich zadaniem było podtrzymywanie kontaktów i współpracy między kierownictwem partii i zbrojnym podziemiem. W 1925 r. Palijiw zakupił należące do UWO czasopismo „Nowyj Czas”. Zobowiązał się przy tym, że będzie wywierał odpowiedni wpływ na członków UNDO i krytykował wszystkich, którzy sprzeciwiają się współpracy z podziemiem. Prezes Lewicki tolerował tę sytuację, ponieważ za pośrednictwem UWO pozyskiwano pieniądze od Niemców⁴⁸.

Na konferencji poświęconej zjednoczeniu ukraińskich grup nacjonalistycznych, która odbyła się w Berlinie w dniach 3–7 listopada 1927 r., Lubomyr Makaruszka zaproponował utworzenie legalnej ukraińskiej partii nacjonalistycznej w Polsce. Takie było stanowisko starszych działaczy krajowego kierownictwa UWO, będących jednocześnie członkami UNDO i USRP. Równocześnie jeden z liderów Związku Ukraińskiej Młodzieży Nacjonalistycznej (SUNM), Osyp Bodnarowycz, wysunął koncepcję podjęcia przez tę organizację legalnej działalności pod egidą UNDO⁴⁹. Większość radykalnych działaczy nacjonalistycznych odrzuciła powyższe propozycje jako tożsame ze „zdradą narodową”. Opierając się na nauce Dmytra Doncowa twierdzili, że każda legalna działalność w ramach obowiązującego w Polsce prawa oznaczałaby uznanie faktu okupacji ziem ukraińskich⁵⁰. W 1928 r., w rezultacie odcięcia się nielegalnych organizacji nacjonalistycznych od wszelkiej współpracy z istniejącymi partiami politycznymi, Celewicz, Makaruszka i Palijiw opuścili szeregi UWO. W kongresie założycielskim Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) w Wiedniu (28 stycznia – 21 lutego 1929 r.) uczestniczył jedynie w charakterze specjalnego gościa Iwan Kedryn-Rudnicki – dziennikarz „Diła”⁵¹.

⁴⁷ I. Makuch, *Na narodnij służbi*, Detroit 1958, s. 273.

⁴⁸ O. Dumin, *Prawda o Ukraińskiej Organizacji Wojskowej*, „Zeszyty Historyczne”, z. 30, 1974, s. 114–115; I. Burkowska, *Zownisznio-polityczni orientyry Ukrajinśkocho Nacionalno-Demokratychnocho Objednannia (1925–1935)*, „Naukowi zoszyty istorycznoho fakultetu Lwiwśkocho nacionalnoho uniwersytetu imeni Iwana Franka”, выпуск 3, 2000, s. 140–141.

⁴⁹ P. Mirczuk, *Narys istoriji OUN*, München 1968, s. 77, 85; *Jewhen Konowalec ta joho doba*, München 1974, s. 402.

⁵⁰ A. Motyl, *The Turn to the Right: The Ideological Origins and Development of Ukrainian Nationalism 1919–1929*, New York 1980, s. 140–141.

⁵¹ P. Mirczuk, *op. cit.*, s. 86–88.

W 1927 r. UNDO rozwijało energiczną akcję w kierunku całkowitego opanowania ukraińskich instytucji ekonomicznych i towarzystw kulturalno-oświatowych. Generalnie wysiłki te zakończyły się sukcesem. Członkowie i zwolennicy partii posiadali większość w zarządach Ukraińskiego Towarzystwa Pedagogicznego „Ridna Szkoła”, Towarzystwa „Proświta”, organizacji skautowej „Płast”, wszystkich central spółdzielczych i Towarzystwa „Siłskij Hospodar”. Dzięki temu propagowana przez UNDO idea konsolidacji narodowej docierała do szerokich warstw społeczeństwa⁵². Jedyne na obszarze województwa stanisławowskiego wpływy UNDO zostały silnie podważone przez kontrakcję USRP. Radykałowie cieszyli się większym poparciem ludności w powiatach górskich i podgórskich i przejęli niemal w zupełności kontrolę nad 204 kołami wiejskimi towarzystwa sportowo-pożarniczego „Łuh”⁵³.

Nie zaniechano również wysiłków na rzecz podporządkowania sobie Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej w Sejmie i Senacie RP, którą opanował komunizujący „Sel-Rob”. Zaniepokojone Prezydium UNDO uchwaliło odsunięcie „agentury moskiewskiego bolszewizmu” od kierownictwa w URP. Dymitr Lewicki osobiście wyjeżdżał w tej sprawie do Warszawy⁵⁴. Akcja powiodła się – 9 marca 1927 r. uchwalono w klubie votum nieufności wobec „sel-robowskiego” prezydium. 31 marca wybrano nowe prezydium URP w składzie: S. Chrucki – prezes; B. Kozubski i S. Nazaruk – zastępcy prezesa⁵⁵. Funkcjonowało ono do końca I kadencji izb ustawodawczych.

Kolejną poważną próbą sił były wybory samorządowe latem 1927 r. Początkowo UNDO usiłowało zawiązać blok wyborczy z USRP, lecz rozmowy nie zakończyły się porozumieniem. Na terenie miast doszło natomiast do współpracy z żydowskim obozem syjonistycznym i niektórymi komitetami polskimi, głównie z obozu sanacyjnego. Konieczność takiego kompromisu wymusił specyficzny układ narodowościowy w miastach wschodniogalicyskich, gdzie żadna narodowość idąc do wyborów samodzielnie nie odniosłaby większego sukcesu. Rezultaty wyborów okazały się bardzo korzystne dla Ukraińców. W radach gminnych woj. stanisławowskiego uzyskali oni 81,8% mandatów, tarnopolskiego – 64,3%, wołyńskiego – 70,7%. Również w radach miejskich, dzięki blokowi wyborczemu z Polakami i Żydami otrzymali proporcjonalną reprezentację np. w województwie stanisławowskim 29% (Polacy – 31,2%, Żydzi – 39,4%)⁵⁶. Na terenie byłej Galicji ponad połowa mandatów ukraińskich przypadła w udziale

⁵² I. Solar, *op. cit.*, s. 273; *Ukraińskie i ruskie ugrupowania polityczne w Polsce w dniu 1 kwietnia 1927 r.* (tabela), Wydział Narodowościowy MSW 1927.

⁵³ AAN, Urząd Wojewódzki w Stanisławowie, sygn. 18, k. 1.

⁵⁴ O. Zajcew, *Ukrajinci u polśkomu parlamenti (1922–1927 roky)*, „Ukrajina: kulturna spadszczyna, nacionalna swidomist’, derżawnist’ ”, wyпуск 7, 2000, s. 352.

⁵⁵ CDIAU, f. 392, op. 1, spr. 7, ark. 8–14.

⁵⁶ AAN, MSW, sygn. 961, k. 105; „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 4, s. 393.

UNDO, w radach miejskich woj. tarnopolskiego nawet 73,5%. Na Wołyniu wywalczono zaledwie 6,6% mandatów do rad gminnych i 12% mandatów do rad miejskich. Przeważali tam bezpartyjni, a na drugim miejscu uplasował się „Sel-Rob”⁵⁷. Świadczy to wyraźnie o słabości UNDO na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, gdzie partia ciągle nie posiadała zorganizowanych struktur.

Ograniczona współpraca wyborcza z Polakami wywołała gwałtowną kampanię prasową przeciwko UNDO ze strony „Sel-Robu” i UPP. Zarzucano jawną zdradę interesów narodowych i zejście z szumnie głoszonej platformy negacji państwowości polskiej. Również redagowany przez D. Palijiwa „Nowyj Czas” dopatrywał się w kompromisie wyborczym poważnego niebezpieczeństwa dla „zasadniczej linii politycznej partii” na przyszłość. Obawiał się prowadzenia przez radnych ukraińskich polityki ugodowej na terenie samorządów. Dlatego też rzucił hasło: „od tej pory nie ma miejsca dla kompromisów”⁵⁸. Pod wpływem tej kampanii egzekutywa UNDO zażądała bliższych wyjaśnień od członków partii w Stanisławowie i Złoczowie, którzy podpisali odezwę zjednoczonych komitetów wyborczych trzech narodowości. Treść odezwy uznano za niezgodną z taktyką partii i dającą asumpt jej przeciwnikom do ataków za ugodowość. W odpowiedzi Teodor Wanio ze Złoczowa stwierdził, iż nie jest ugodowcem, lecz realistą, a taktyka partii powinna być dostosowana do aktualnych potrzeb. Ukraińcy ze Złoczowa, stanowiący 20% ludności, wprowadzili do rady miejskiej 9 przedstawicieli. Bez zawarcia kompromisu nie mieliby żadnego⁵⁹.

W maju 1927 r. pojawiły się pogłoski o gotowości prezesa Lewickiego do zawarcia ograniczonego kompromisu z władzami polskimi, przez co jego pozycja w partii uległa pewnemu zachwianiu. Podczas rozmowy z niemieckim konsulem w Krakowie ks. Kunicki stwierdził, iż „Komitet Centralny gotów jest, jeżeli byłoby to zdecydowanym życzeniem strony niemieckiej, zastąpić Dymitra Lewickiego inną osobistością”⁶⁰. Wkrótce po wyborach samorządowych miało miejsce wydarzenie, które wywołało poważne tarcia wewnętrzne w CK UNDO. 4 września 1927 r. wojewoda lwowski Piotr Dunin-Borkowski urządził raut z okazji otwarcia dorocznych Targów Wschodnich. Wśród zaproszonych znaleźli się także przedstawiciele ukraińskich organizacji gospodarczych, przeważnie członkowie UNDO. W rauce wzięli udział m. in.: K. Lewicki, A. Howykwycz, ks. D. Łopatyński, M. Zajaczkiwski, Jarosław Oleśnicki i Jarosław Kołtuniuk. Uczestnictwo w przyjęciu wydanym przez reprezentanta rządu polskiego spowodowało ostre ataki pod adresem wyżej wymienionych ze strony grupy Palijiwa. „Nowyj Czas” nazwał uczestników rautu „zwolennikami ugody i sukcesorami idei Baczyńskiego”. Palijiw domagał się wykluczenia ich z partii. Ostatecznie

⁵⁷ AAN, MSW, sygn. 1021 – dopływ, k. 137–138.

⁵⁸ „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 4, s. 393.

⁵⁹ ABN, TNTSZ, UNDO (mf 75617), k. 116–118, 121.

⁶⁰ W. Benecke, *Polityka Gustawa Stresemanna...*, s. 189–190.

Centralny Komitet odrzucił ten wniosek, ale udzielił im napomnienia za naruszenie karność partyjnej, tzn. samowolny udział w imprezie o charakterze politycznym⁶¹.

Szczególnie doniosłe znaczenie dla społeczeństwa ukraińskiego w Polsce miały wybory parlamentarne w 1928 r. Po raz pierwszy bowiem wzięła w nich masowy udział ludność ukraińska zamieszkująca obszar byłej Galicji Wschodniej. Cele udziału UNDO w wyborach 1928 r. Włodzimierz Zahajkiewicz określił następująco: „1) zaświadczyć przed całym światem narodowy charakter ziem ukraińskich w Polsce; 2) zdobyć pełnoprawną, wybraną w powszechnym głosowaniu reprezentację narodu ukraińskiego; 3) uzyskać wolną trybunę dla obrony naturalnych podstawowych praw narodu [...]”⁶². Przyszłemu przedstawicielstwu UNDO w parlamencie przypisywano wyjątkową rolę: „Podczas gdy na Wielkiej Ukrainie panuje dyktatura partii komunistycznej złożonej w większości z Moskali i Żydów, kiedy na Ukrainie Zakarpackiej świadomość narodowa jest jeszcze w powijakach, gdy rumuńscy bojarzy przemocą i rozbojem nie dopuszczają do wyboru reprezentacji bukowskińskich i besarabskich Ukraińców, wybrana przez nas reprezentacja będzie jedyną prawdziwą reprezentacją narodu ukraińskiego”⁶³. Przywódcy UNDO zdawali sobie jednak sprawę, że w Sejmie zdominowanym przez polską większość Ukraińcy niewiele będą mogli zdziałać. Liczyli natomiast na to, że władze państwowe poprzez diety poselskie i senatorskie oraz bezpłatne przejazdy będą chociaż częściowo utrzymywać aparat organizacyjny partii⁶⁴.

W wyniku intensywnej kampanii w terenie w wyborach do Sejmu i Senatu RP, w dniach 4 i 11 marca 1928 r., UNDO odniosło poważny sukces, zdobywając 23 mandaty poselskie i 9 senatorskich. Przedstawiciele UNDO, wzmocnieni przez 2 posłów „Sel-Sojuza” i bezpartyjnego nacjonalistę Wołodymyra Zubryckiego, utworzyli Ukraińską Reprezentację Parlamentarną (URP). Członkowie URP rozwinęli wiosną i latem 1928 r. wzmożoną agitację na wiecach poselskich. W sprawozdaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z października 1928 r. stwierdzono: „Wpływy UNDO wśród mas niezmiernie wzrosły, dzięki ogromnej ruchliwości wiecowej i silnie akcentowanej bojowości w stosunku do państwa polskiego”. Podkreślono też wzrost sympatii do partii wśród młodzieży wiejskiej wychowywanej w duchu nacjonalistycznym⁶⁵. Wiece przyczyniały się także do wzmocnienia i rozbudowy struktur organizacyjnych stronnictwa⁶⁶.

Potwierdzeniem wzrostu wpływów UNDO był III Narodny Zjazd w dniach 24–25 grudnia 1928 r. Zjawili się na nim delegaci z 82 ośrodków partyjnych

⁶¹ AAN, MSW, sygn. 1021 – dopływ, k. 163–164.

⁶² W. Zahajkiewicz, *Odnou lawoju – spilnym frontom!*, Lwiv–Peremysz 1928, s. 2–3.

⁶³ Ibidem, s. 5, 7.

⁶⁴ I. Kedryn, *op. cit.*, s. 181–182.

⁶⁵ AAN, MSW, sygn. 962, k. 9.

⁶⁶ AAN, UW w Tarnopolu, sygn. 7, k. 108–109.

w terenie, w tym 29 z woj. lwowskiego, 26 z tarnopolskiego i 19 ze stanisławowskiego. Bardzo słabo prezentowała się natomiast partyjna organizacja na tzw. ziemiach północno-zachodnich. Powiatowe Narodne Komitety istniały tylko w Łucku, Kostopolu i Dubnie. W pozostałych powiatach znajdowali się jedynie mężowie zaufania UNDO⁶⁷. Wśród 306 uczestników zjazdu było 74 chłopów (rolników), 18 robotników i rzemieślników, 52 adwokatów, 48 księży, 3 byłych sędziów, 2 notariuszy, 3 lekarzy, 17 spółdzielców, 11 urzędników prywatnych, 31 studentów i 10 działaczek kobiecych⁶⁸.

Powołane do życia w lipcu 1925 r. Ukraińskie Narodowo-Demokratyczne Zjednoczenie stanowiło w gruncie rzeczy front narodowy, konsolidujący wszystkie warstwy ludności ukraińskiej. Pomimo iż pretendowało do roli wyłącznego reprezentanta Ukraińców w Polsce, jego wpływy były ograniczone do obszaru byłej Galicji Wschodniej. W ciągu trzech pierwszych lat swej działalności UNDO stworzyło na tym terenie sprawne struktury organizacyjne i opanowało większość instytucji społecznych. Na tej podstawie oraz dzięki głośzonym hasłom programowym zdobyło trwałe poparcie ze strony większości miejscowego społeczeństwa ukraińskiego. Jednakże w samej partii nie było jedności. Obok umiarkowanych działaczy samorządowych i spółdzielczych znajdowali się członkowie konspiracyjnej UW. Zarysowujące się stopniowo podziały ujawnią się wyraźnie po kilku latach, wpływając również znacząco na działalność Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej.

THE PROGRAM AND THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL DEMOCRATIC ALLIANCE (UNDO) IN THE YEARS 1925–1928

Summary. Ukrainian National Democratic Alliance (UNDO) was the strongest Ukrainian political party in the Second Republic of Poland. Established in July 1925 by a merger of the Ukrainian Labor Party and Ukrainian Party of National Work. The program prepared at the second UNDO convention in November 1926 proclaimed that the best orientation for Ukrainians in Poland was a belief “in their own strength”. The program defined the system of the future independent Ukrainian state as a parliamentary democracy and announced policies regarding a redistribution of land (without redemption) among Ukrainian peasants. The highest body of authority in UNDO was the People’s Convention, held every two years, which elected a central committee whose work was directed by a presidium. The first chairman of UNDO was Dmytro Levytsky. The leaders of the party stressed the need to consolidate the Ukrainian movement in Poland on the basis of nationhood rather than along class lines. UNDO spread its influence over a broad spectrum of Ukrainian life in Eastern Galicia: cultural-educational societies, self-government, co-operative, credit and economic institutions. As a result it in the 1928 parliamentary elections won 23 seats in the Sejm and 9 seats in the Senate.

Key words: the Eastern Galicia, Ukrainian national movement, Polish-Ukrainian relations

⁶⁷ *III Narodnij Zjazd Ukrajinśkoho Nacionalno-Demokratycznoho Objednannia w dniach 24 i 25 hrudnia 1928 r.*, Lwów 1929, s. 5, 38.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 5–6.